

Harangi László

A MINDENNAPI KULTÚRA KAPCSOLATRENDSZERE¹

A fogalom

A „mindennapi kultúra” fogalom és elnevezés, az elmúlt tíz-tizenöt évben tűnt fel esztétikai és szociológiai szakirodalmunkban, főképpen attól a felismeréstől indítva, hogy tudományos és művészeti életünkkel valamilyen módon nem tart lépést a mindennapi élet színvonala és minősége. Így született meg a mindennapi kultúra elnevezés, amely feltételezte, hogy *az úgynevezett autonóm kultúra, a tömegkultúra mellett létezik az emberi cselekvésekkel szorosan összefüggő más kultúra is, amely nem azonos az előzőekkel, és sajátos törvényszerűségei vannak, sőt önálló élete is* (ld. főképpen Köpeczi B., Hankiss E., Vitányi I., Maróti A., és mások munkáit). Ezzel egy időben kezdett elterjedni bizonyos szóösszetételekben a kultúra szélesebb körű használata, amely ki nem mondottan szintén arra utal, hogy a kultúra igazán több a szellemi értékek összességénél, ennél fogva az ember „egyszerűbb” szellemi, cselekvési és közösségi megnyilvánulásainak is lehet kultúrája, azaz értéke, minősége, a korábnál meghaladottabb szintje. Így például beszélhetünk kapcsolat-*kultúráról*, család*kultúráról*, gondolkodás*kultúráról*, fogyasztási *kultúráról*, asztal- és étkezési *kultúráról*, és létezik öltözködési *kultúra*, közlekedési *kultúra*, környezet*kultúra*, sőt környezet*védelmi kultúra*, valamint szexuális *kultúra*, lakás*kultúra*, viselkedés-*kultúra* és természetesen test*kultúra*, politikai *kultúra*, munkakultúra, beszéd*kultúra*, de kis keresé-*léssel* folytathatnánk a sort tovább.

A mindennapi kultúra elméleti kiindulópontját Lukács György „Az esztétikum sajátosságai” című művében találhatjuk meg, amelyben a tudományos, esztétikai és a mindennapi gondolkodás és megismerési mód törvényszerűségeit elemzi. Lukács a tudomány és a mindennapi élet között szoros összefüggést feltételez. („Ha a mindennapi életet egy nagy folyamnak képzeljük el – írja –, akkor a valóság magasabb rendű befogadási és reprodukálási formáinál a tudomány és a művészet elágazik belőle, differenciálódik, és sajátos célkitűzéseinek megfelelően alakul ki, eléri tiszta formáját e sajátos-

ságban, amelyet a társadalmi élet szükségletei hívtak életre, hogy azután az emberek életére gyakorolt hatása, befolyása révén ismét beletorkoljon a mindennapi élet folyamatába”). A másik alapvető munka a mindennapi kultúra lényegének feltárásához Heller Ágnes: „A mindennapi élet” című könyve (1976), amelyben az ismert Lukács-tanítvány többek között olyan kérdéseket vizsgál, mint a mindennapi tudás tartalma, a mindennapi érintkezés módozatai, a mindennapi és nem mindennapi gondolkodás különbözőségei. („Ahogy a mindennapi élet heterogén, úgy a mindennapi gondolkodás is az” – írja). A mindennapisággal foglalkozó elméleti irodalom alapján levonható az a következtetés, hogy a *mindennapi kultúra színvonalát és milyenségét ugyanakkor nemcsak a tudományok és művészetek fejlettsége határozza meg, hanem közvetlen hatást gyakorolnak rá a mindennapi tudatban meglévő hiedelmek és előítéletek, közvetve pedig az adott társadalom anyagi léte, valamint azok a társadalmi, közösségi, politikai viszonyok, amelyekben az emberek élnek.*

Mint ahogy a kultúra meghatározása is sokféle lehet, úgy a mindennapi kultúra fogalma sem lehet egységes. Megnehezíti a fogalom-meghatározást, hogy a kultúrára vonatkozó alapvető irodalomban (ld. K. Marx, A. N. Leontyev, E. Sz. Markarjan és mások művei) ilyen, megnevezéssel nem találunk konkrét utalást a mindennapi kultúrára. A hazai szociológiai, pedagógiai és művelődéseméleti szakirodalomban a mindennapok kultúrájának legteljesebb meghatározása Köpeczi Béla akadémikustól származik: *„A mindennapi kultúra az anyagi javakkal való élés mindennapi módját, a mindennapi életben alkalmazott ismereteket, az itt érvényesített nézeteket, hiedelmeket, előítéleteket és az általuk meghatározott értékrendszert, attitűdöket foglalja magában”* (Köpeczi 1983). A fogalom teljes és jól elhatárolt a kultúra egyéb szférájától. Lényeges megkülönböztető jegye, hogy az általános műveltség egésze még nem tartozik a mindennapok kultúrájához, csak az olyan ismeretek, amelyek *szoros kapcsolatban vannak az ember nap mint nap végzett tevékenységével*. Ez a meghatározás kiterjeszti a mindennapok kultúrájának fogalmát a mindennapok világához kapcsolódó értékekre, az ebbe az irányba ható beállítódásokra, viselkedésmódokra. Az autonóm kultúrával, vagyis

¹ Másodközlés: In *A mindennapi kultúra ismeretterjesztésének kérdései*. TIT Budapesti Szervezete, Bp. 1984:37-46. p. (Díjnyertes tanulmány).

a „magas” művészettel és tudománnyal, valamint a „heteronóm”, szórakoztató kultúrával állítja szembe az élő, más szóval a mindennapi kultúrát Vitézy Iván (1981). Véleménye szerint azonban helyesebb az „élő kultúra” elnevezés, mert az magában foglal minden olyan kulturális jelenséget, amely a mindennapokban megjelenik, tehát az autonóm kultúra alkotását és befogadását is, amint az az életben megvalósul. Megítélésünk szerint ez a meghatározás egy szociológiai megközelítése a mindennapi kultúrának, amelyben a spontán jellegű művelődési aspektusok dominálnak (*városi folklór, amatőrmozgalmak, a hivatásos művészet kapcsolata a közönséggel*, stb.). Fontos megállapítás az, hogy az élő kultúra elemei a mindennapi életben együtt élnek a „magas” kultúra, a tradicionális kultúra és a szórakoztató kultúra ide „lejutott” elemeivel.

Elfogadható Barna József megközelítése (A kultúra fogalmáról, 1980), amikor az emberre irányuló gyakorlati tevékenységeknek mértékét, rendszerét elemzi. Ennek egyik oldalát a fogyasztási kultúra alkotja (táplálkozás, ruházkodás, lakás stb.), másik része pedig az egyén fizikai erőutánpótlását szolgálja (egészségügy, sport- és játék tevékenységek stb.). Barna az *életmód kultúráját*, úgy tűnik, szívesebben használja a mindennapok kultúrája helyett, olyan tevékenységeket sorol ide, amelynek kerete a *család, az otthon*.

Ennek is vannak tárgyi feltételei (lakásnagyság, berendezés, gépesítettség stb.) és szellemi, alanyi meghatározói (iskolázottság; szakmai, politikai, világnézeti műveltség; valamint a családtagok erkölcsi, esztétikai, táplálkozási, szexuális higiéniai kultúrája). Ebből és az előbbi mindennapi kultúra magyarázatokból is úgy tűnik, hogy a kultúrának ez a típusa inkább családi, mint társadalmi, inkább otthoni, mint a munkához kapcsolódó, és a munkakultúra, a szakműveltség bevonása a mindennapi kultúra fogalomkörébe nem egyértelmű.

A mindennapi kultúra középpontjába a viselkedéskultúrát állítja Hankiss Elemér (Társadalmi csapdák, 1983). Többek között ezt írja: „A kultúra ugyanis nemcsak irodalmi művekből, zenei és képzőművészeti alkotásokból, a hozzájuk kapcsolódó emberi élményekből, s nem is az e művek sugallta-befolyásolta emberi magatartások összességéből áll. Hanem a mindennapi életet, a mindennapi társadalmi együttélést lehetővé tevő és azt szabályozó beidegződésből, ismeretből, normából, értékre-

misszából, s az emberi-társadalmi együttélés általuk szabályozott *mindennapi gyakorlatból* tevődik össze. S ez a mindennapi kultúra vagy más szóval viselkedési kultúra éppen annyira fontos, vagy talán bizonyos szempontból *még fontosabb előfeltétele az emberi együttélésnek, mint a magas kultúra*”. E viselkedési kultúra és az ezt befolyásoló ismeretek, értékek és hiedelmek kiterjednek a közösségi, gazdasági élet és a társas érintkezés legkülönbözőbb területeire: az általános emberi érintkezésformákra, *szociálisviselkedés-kultúránkra*, valamint a fogyasztással, a termeléssel, a szolgáltatással és általában a mindennapi gazdasági tevékenységünkkel kapcsolatos *kommunikációnkra és kapcsolatainkra*.

A mindennapi kultúra meghatározásainak eddigi áttekintéséből is kiténik, hogy a mindennapok kultúrájának is, mint általában a kultúrának van egy anyagi, viselkedési és szellemi összetevője, amely alkotórészek szorosan összefüggenek egymással. A mindennapok anyagi kultúrája olyan objektívumokat foglal magába, mint a mindennapi élet közvetlen tárgyi környezete (épületek, lakásviszonyok stb.), a létfenntartáshoz szükséges használati tárgyak és eszközök és maga az egyén biológiai újratermelése (táplálkozás, testkultúra), továbbá ide tartozik a fogyasztás, annak racionalizálása, funkciója, a választás minősége. *A viselkedéskultúrában az értékadó normatív elem az, hogy az egyének és csoportok magatartása és érintkezésformái hogyan felelnek meg az adott korszak társadalmi berendezkedésének, uralkodó eszméinek, erkölcsi felfogásának*. A viselkedéskultúra kiterjed a magán- és családi élet, valamint a közélet viselkedés- és érintkezésformáira, a hozzákapcsolódó értékekkel, véleményekkel, felfogásmódokkal együtt. *Annál magasabb az egyén viselkedéskultúrája, minél inkább közösségi és társadalmi jellegű, de ugyanakkor az önmegvalósítást is segíti*. A viselkedéskultúrához soroljuk az önismeret milyenségét, az *„önismeret kultúrát*”, mint a magasabb rendű viselkedés egyik alapfeltételét, valamint a beszédkultúrát, amely az egyének és csoportok közötti kapcsolatcultúra kommunikációs eszköze. A viselkedéskultúrában bizonyos történetiség is érvényesül, mert a társas érintkezés formái akkor is továbbélnek, mikor annak társadalmi, gazdasági létalapja már megszűnt (pl. lovagi, „úri”, dzsentrí viselkedési szabályok, etikettek).

A mindennapi kultúra harmadik alkotórésze az emberek mindennapi tevékenységéhez kapcsolódó ismeretek, tapasztalatok, hiedelmek, vélemények,

valamint a tudományos és művészetek alkotó befogadása, alkalmazása a mindennapok gyakorlatában. A mindennapi tudás és ízlés funkcionális, azaz problémacentrikus, nem a tudományos és művészetek tükörképe. A „magas” kultúrának elsősorban azok az elemei épülnek be a mindennapi tudásba és a művészeti újraalkotás folyamatába, amelyek valamilyen módon „receptet”, modellt adnak egy adott élethelyzetben előforduló konfliktusok megoldásához. Ezért a tudományok közül különösen szoros kapcsolatban áll a mindennapi élettel a jogtudomány, továbbá a pedagógia, pszichológia és a közgazdaságtan és a szociológia azon témakörei, amelyek az életmód, a családi élet és háztartás újratermelésével, fejlesztésével kapcsolatosak.

Nagymértékben szabályozzák a mindennapi életet a *hiedelmek, a babona, a hétköznapi tapasztalatok és a vallás*, amelyek szintén a mindennapi kultúra szellemi szférájához tartoznak. Ezek a mindennapi gondolkodási formák vegyes jellegűek, nélkülözik a tudományos bizonyítást, inkább viselkedések, mint állítások. A mindennapi kultúrának az eleme is nagyobb részt a múltból örökölt tudatformák továbbélésének „az eredménye”, illetve egy lakóhelyi vagy hagyományos közösség javaslataira, tanácsaira épül. Természetesen minél erősebb az autonóm kultúra befolyása a mindennapi kultúrára, annál kisebb a szerepe a hiedelmeknek, másfelől az intenzíven élő hiedelmek a „maguk képeére formálják” a tudományos és a művészetek által közvetített igazságokat. Szükséges megemlítenünk, hogy a munka, és ugyanígy a politika is része lehet a mindennapi életnek, így a mindennapi kultúrának is. Marx, amikor a munkáról ír, különbséget tesz a „labour” és a „work” között. Az előbbi része a mindennapi élet reprodukciós tevékenységének, az utóbbi pedig összeméri, vagyis nembeli tevékenység. *Munkakultúrán a dolgozó ember szakműveltségét, munkakerkölsét, a munkahelylégtörét, a termelékenységet, valamint a munka szociális, egészségügyi, esztétikai és kulturális körülményeit értjük.* A politikai kultúra és a politikai tevékenység csak annyiban része a mindennapi kultúrának, amennyiben az állampolgárnak lehetősége van közéleti, politikai tevékenységet kifejezni, és él is ezzel a jogával. Ha napjaink magyar valóságát nézzük, azt látjuk, hogy inkább az előző a jellemző, vagyis a politikai szerepvállalásra mindenkinek megvan a lehetősége, de nem mindenki él ezzel a jogával. A demokrácia kiszélesítésével azonban mind nagyobb lehet a közéleti aktivitás, részvétel, elsősorban a helyi közgazgatás

döntéseiben. *Politikai kultúrán a politikai ismeretek és viselkedésmódok egy bizonyos társadalmi rendszerre vonatkozó összességét és fejlettségi szintjét értjük.* Az egyén, illetve valamilyen helyi közösség politikai kultúrája függ a mindennapi kultúra fejlettségének egészétől, az érdekvényesítés polgári demokratikus hagyományaitól, a „nagy” politika stratégiájától és taktikájától. Ami az össznemzeti politikai viszonyainkat illeti, megvan a biztosíték arra, hogy politikai kultúránk aktívabbá váljon, és nagyobb hatással legyen mindennapjaink életére, társadalmi erőink kibontakoztatására. Ennek a folyamatnak azonban még csak a kezdetén vagyunk. „A helyi, községi és a munkahelyi demokrácia formáinak kiépítése, kiépülésük ösztönzése országos érdek és országos program már, mégis nagyon lassú a haladás. Nem épült még ki kellőképpen a különböző csoport- és részérdekek egyeztetésének hatékony intézményrendszere sem, és így a döntések nehezen, különböző formális csatornák bekapcsolásával és osztársadalmi szempontból nem optimális szinten születnek meg” – írja Hankiss Elemér.

A mindennapi kultúra és a kultúra más típusai

Különböző megközelítésekkel és rendszerező elv alapján a *kultúrának különböző típusai ismeretesek.* A kultúra szintjei szerint beszélhetünk magas vagy autonóm kultúráról, tradicionális, folklorisztikus, népi vagy „mélykultúráról”, továbbá heteronóm, szórakoztató, illetve „alacsony” kultúráról és témánkról, a mindennapok kultúrájáról. Tartalom szempontjából megkülönböztethetünk humán- és reálkultúrát, osztály szempontjából van az uralkodó osztálynak és a népek kultúrája, kiterjedés tekintetében ismeretes helyi, nemzeti és világkultúra, valamint van kultúrája a kisebbségeknek, nemzetségeknek. Történeti szempontból is sokféle kultúra lehetséges (keresztény kultúra, polgári kultúra, szocialista kultúra stb). A kultúra anyaga szerint korábban szóltunk már anyagi, szellemi és tevékenységkultúráról. Létezik ezen kívül a kapitalista országok egyes ifjúsági mozgalmain belül ellenkultúra. A sort végül, de nem utolsósorban a tömegkultúrával zárjuk. A kérdés az, hogy ezek a kultúrátípusok hogyan kapcsolódnak a mindennapi kultúrához. A magas kultúra (tudományok, művészetek) és a mindennapok kultúrájának fejlettsége között szűkszerű összefüggés – véleményünk szerint – nincs, de nyilvánvalóan a kultúra demokratizmusa és az

általános műveltség milyensége sok vonatkozásban hatással van a mindennapok világára. A tudomány és a művészet alapjait társadalmi méretekben az iskola és a média „építi” be a mindennapi életbe, amelyet kiegészítenek a közművelődés intézményei, akciói. Nálunk ebben a tekintetben, amint ezt már leszögeztük, és ezt a mindennapi tapasztalat is bizonyítja, „két kultúráról” beszélhetünk. Egy részről világhírű tudósokkal, művészekkel dicsekedhetünk, szellemi exportunk is jelentős, másrészt a mindennapi kultúra tekintetében még csak fejlődő ország vagyunk, *viselkedéskultúránk elmaradott, gondolkodásunkban sok még a visszahúzó elem*. Mi lehet ennek az oka? Egyrészt az, hogy az iskolai és iskolán kívüli pedagógiánk sem volt mindig megfelelő, mert a tananyagban, témaválasztásában és módszereiben nem alkalmazkodott a mindennapi élet követelményeihez.

Csak az utóbbi években érelődött meg az a felismerés, hogy az *elvont igazságok helyett, a megcélzott hallgatóság aspirációit, életvitelét figyelembevevő funkcionális ismereteket, művészeti élményeket kell adni*. Másfelől, a felbomlott hagyományos közösségek helyébe nem születettek meg még azok a munkahelyi, szomszédsági, érdek- és eszmeközösségek, amelyek kialakíthatták volna azokat a viselkedést, tudást, anyagi viszonyokat szabályozó értékeket, amelyre egy fejlettebb mindennapi kultúra épülhetett volna. Különösen elmaradott anyanyelvi kultúránk, amely egyaránt gátja társadalmi, kulturális és anyagi fejlődésünknek. E helyen vetjük fel beszéd-kultúránk fejlettségét. Köpeczi Béla akadémikus írja: „Általános tapasztalat, hogy a 8 osztályt elvégzett fiatalok, sőt érettségizettek sem tudják kifejezni magukat, szabatos formában elmondani gondolataikat és érzéseiket, és nem tudnak helyesen írni. Már rétegeknél is tapasztalunk bizonytalanságot, zavart az anyanyelv használatában”. Nyelvművelő mozgalmunk kétségkívül sokat tesz beszéd-kultúránk fejlettsége érdekében, de úgy látszik, ez nem elegendő: több aktivizáló, átfogó programra lenne szükség. Természetesen ebben az esetben is fellelhetők mélyebb társadalmi, történelmi okok (nagy tömegek városba vándorlása, a paraszti világ felbomlásával a nyelv elszegényesedése stb.).

Az előzőekből is látszik, hogy a mindennapi kultúra megítélésében fontos tényező *a népi vagy más néven tradicionális kultúra és a mindennapi kultúra viszonya*. Mint ismeretes, a népi kultúra felbomlása már a múlt században, a kapitalizálódás

megindulása idején elkezdődött, és tulajdonképpen napjainkban sem fejeződött be. Terminológiánk szerint a maga nemében a hagyományos kultúra is egy mindennapi kultúra volt, amelyet a falu tradicionális törvényei, szokásai szabályoztak. Ez a közösségi kultúra, együtt a vallással, a legapróbb részletekig belenyúlt az emberek életébe. E kultúra egyes elemei, töredékei még ma is fellelhetők, különösen a várostól távol eső, zártabb településeken (pld. lakodalom, népszokások, megszólítások, egyes viselkedési szabályok stb.). *Minden bizonnyal ezek a viselkedési, magatartási szabályok és formások elvesztették gazdasági, társadalmi létalapjukat, de amíg nem léptek helyükbe új értékeket tükröző szokások, addig feltétlenül megőrzendők*. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy amikor a többé-kevésbé hagyományos szellemben nevelkedett falusi fiatalok városba kerülnek, „nem tudnak magukkal mit kezdeni”, mert a régi kultúra maradványait elvesztették, de az újat még nem sajátították el.

Szoros kapcsolata van a mindennapi kultúrának a *tömegkultúrával*, bár a kettő nem ugyanaz. Amikor este leül valaki a televízió elé, vagy újságot olvas, akkor ez a tevékenység éppen úgy hozzátartozik az élethez, mint a táplálkozás, öltözködés vagy a tisztálkodás. *A tömegkultúra elemei mélyen beleágyazódnak tehát az emberek életébe és észrevétlenül befolyásolják azt*. A tömegkultúra azért nem azonos a mindennapi kultúrával, mert már „levált” a mindennapi tevékenységekről, nem maga a tevékenység, hanem terjesztik, sajátos jelrendszere van, nem maga a valóság, hanem annak sajátos, meglehetősen leegyszerűsített tükörképe. A tömegkultúra elsődlegesen a médiákon, a tömegkommunikációs eszközökön keresztül jut el az otthonokba, ahol közvetlenül vagy véleményirányítókon keresztül fejti ki hatását. Minél magasabb az egyén és a család mindennapi kultúrája, általános műveltsége, annál inkább fejlettebb szelektív képessége a tömegkommunikációs tartalmak válogatásában. Másfelől a sekélyes, alacsony szintű mindennapi kultúrába megint csak a „könnyű fogyasztásra alkalmas” tartalmak épülnek be. Örvendetesen, de egyben vitákat is kavargatva, az újságok cikkeiben, a rádió és a televízió műsorválasztékában egyre nagyobb helyet kapnak az otthonnal, a családi élettel, a gazdaságos háztartásvezetéssel kapcsolatos témák. Bizonyos körülmények között egyes csoportok, rétegek *szubkultúrája* is hatással van a mindennapi kultúrára. Főképpen a társadalom peremére szorult rétegek hozzák létre sajátos életmódjukat, értékrendjüket

és az ezt tükröző magatartásukat, öltözködésüket, beszédstílusukat. A primitív magatartás, durva beszéd, abnormális szexuális magatartás sok esetben az ilyen „marginális” csoportok sajátos értékrendjére vezethető vissza (punkok, aluljárók csövesei stb.). Sajátos erkölcsi szabályok szerint élnek egyes cigányközösségek is.

A mindennapi kultúra tartalma

Összegezőképpen felvázoljuk mindazokat az objektivációkat, értékeket, ismereteket, hiedelmeket, amelyek a mindennapi kultúra tartalmát képezik. *A mindennapok kultúrájának legfelső rétegében helyet kapnak az általános műveltségnek azok az elemei, amelyek a mindennapi élet döntéseihez, problémamegoldásaihoz adnak eligazítást.* Ehhez kapcsolódnak a művészeteknek azok az értékei, amelyek megrendítő élménynyújtással a személyiséget gazdagítják, hőöket állítanak az emberek elé. Ez utóbbiak hatásának feltétele a magasabb előképzettség, felkészültség. Ezt követik a tömegkultúra egyszerűbb szerkezetei, a mindennapi élethelyzeteket nagyobb érzelmi telítettséggel, differenciálatlanabban bemutatva (pl. a jó és a rossz harca). A szellemi természetű objektivációk másik részét a *hiedelmek* alkotják. Ezek éppen úgy vonatkoznak a természeti jelenségekre, mint egészségügyi, közösségi dolgokra (*gyógyítás, barátság, szerelem, családi élet* stb.). Ezek a képzetek részben öröklöttek, részben a műveltségi hiányokat egészítik ki. Ebbe az állományba tartoznak a vallásos nézetek, előítéletek és babonák is. A mindennapi kultúra anyagi objektivációinak részei: *fogyasztási kultúra, lakáskultúra, táplálkozási kultúra, étkezési kultúra, öltözködési kultúra, környezetkultúra* stb., tehát az életmódnak, az emberi tevékenységeknek azok az elemei, amelyek az anyagi javak megszerzésével, felhasználásával kapcsolatosak.

A harmadik rétege a mindennapok kultúrájának a viselkedéskultúra. *Magában foglalja az emberi érintkezésformákat, köszönéseket, megszólításokat, a szociális viselkedéskultúrát (társadalmi munka, szociális önszegélyezés stb.), magatartás és viselkedés a családban, munkahelyen, az utcán; kapcsolat s érintkezés beosztottal, felettséssel, egyenrangúakkal; gazdasági viselkedéskultúra. A kapcsolatcultúra kommunikatív része az anyanyelvi kultúra és a beszédcultúra.* A mindennapi kultúra a rétegek, csoportok szerint változik és függ az uralkodó értékektől, az általános műveltségtől és az iskolázottságtól, de annak

nem szükségszerű függvénye. Törvényszerű, hogy a szilárdabb, magasabb értékeket követő közösségek fejlettebb mindennapi kultúrával rendelkeznek. *Fontos szerepe van a mindennapi kultúra kialakításában a családnak, a nagycsaládnak, a baráti társaságoknak és a kortárs csoportoknak.* Negatív hatással van a mindennapi kultúrára az alacsony műveltség, iskolázatlanság, a közösség nélkülség, a szociális szempontokra visszavezethető hátrányos helyzet. A mindennapi kultúra fejlesztésében kulcsszerepe van a fiataloknak. *Ezért nagyobb figyelmet kell fordítani a szülők nevelésére és a gyermek és ifjúsági közösségekben folytatandó ismeretterjesztő munkára (összinté viták, beszélgetések, film- és tévémsor ankétok stb.). Nagy felelősség hárul a mindennapi kultúrára való nevelésben a pedagógusokra, népművelőkre, ifjúsági vezetőkre. Így továbbképzésükben ennek a témának is helyet kell kapnia.*

Irodalom

- A kultúra fogalmáról.* Szerkesztette. Szerdahelyi István. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1980. 439 old.
- A szocialista társadalom kívánatos művelődési modellje, a lehetséges fejlesztési stratégiák Magyarországon, I-II-III. kötet.* A Magyar Tudományos Akadémia Művelődéskutató Bizottságának megbízásából összeállította: Vitányi Iván. (Soksz.) Népművelési Intézet. Budapest, 1980.
- Hankiss Elemér: *Társadalmi csapdák. Diagnózisok.* Magvető Kiadó. Budapest, 1979. 141 old.
- Heller Ágnes: *A mindennapi élet.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1970.
- Köpeczi Béla: *Műveltség és minőség.* Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1983. 355 old.
- Lukács György: *Művészet és társadalom.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1969.
- Szerdahelyi István: *A mindennapi élet esztétikája.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1974.